

KÓDEXTÖREDÉKEK VÁCOTT

Közleményünk első felében a kódextöredékek mibenlétét, általános jelentőségét kívánjuk röviden érzékeltetni, a második részében pedig a Vácott található darabokból adunk ízelítőt. Vác és a váci egyházmegye történetének ismeretében azonban el kell mondanunk, hogy ezek a fontos és érdekes töredékek keletkezése sajnos nem köthető a középkori váci egyházmegyéhez.¹

A kódextöredékek

Régmúltunk emlékeinek gyakori jellemzője a töredékesség. A középkori műveltség, szellemi élet elemeit a teljes kódexek² mellett a kódextöredékek, a *fragmentumok* (más néven *membra disiecta*) jelentik számunkra. Ez a fennmaradási forma azonban esetleges, és az egyik legfontosabb kérdésre nagyon gyakran nem kapunk választ: az a kódex, amelynek csak egy töredékes darabja maradt ránk, hol keletkezhetett, kik és főleg kiknek, kinek a megrendelésére írták vagy másolták?³

A kódextöredékek (*fragmentumok, fragmenta codicum*) kutatása nevének említésekor Szent János evangéliumának közismert helyére szokás utalni: *Colligite quae superaverunt fragmenta, ne pereant* – *Szedjétek össze a megmaradt darabokat, hogy semmi el ne vesszen* (Jn 6,12).⁴ Az egykori kódexekből megmaradt da-

¹ A töredékeket Lauf Judit határozta meg és írta le.

² A nagy magyarországi közönyvtárakban található kódexekről nyomtatott katalógusok állnak a kutatás rendelkezésére. A magyarországi egyházi gyűjteményekben lévő középkori kéziratok régóta esedékes katalogizálásán kutatócsoportunk dolgozik. – A váci gyűjteményről lásd Varga 1999:7–10.

³ Hadd utaljunk a szervezett töredékkutatás kezdeteit meghatározó dolgozatra: Mezey 1978; közben-ső állapotfelmérés: Sarbak 1997:10. A szerteágazó téma kimerítő ismertetésére ez alkalommal nem vállalkozunk; a fragmentumok kutatásának részletes történetére, újabb szempontjaira és tanulságait összegző értékelésre lásd Madas 2008.

⁴ A címében is klasszikus lett a 70 éves Alban Dold OSB (liturgiátörténész, paleográfus, palimpszesztkutató) tiszteletére 1952-ben kiadott ünnepi tanulmánykötet: *Colligere fragmenta. Festschrift Alban Dold zum 70. Geburtstag am 7.7.1952* (Beuroner Kunstverlag: Beuron 1952). Azóta a népszerű idézetre más tudományzakok is előszeretettel hivatkoznak, példaként hadd említsük a Deutsches Historisches Museum (Berlin) munkatársának egy előadását, amelyben ennek kapcsán bevezetésképpen a Hartmann Schedel-féle krónikavállalkozásra is utal, hogy a szétszórótt történeti eseményeket össze lehet fogni és egységes keretben tárgyalni, vö. Reineke 2011. – A töredékkutatás másik (inkább Nyugat- és Észak-Európában szokásos) elnevezése a *membra disiecta*; Horatiustól kölcsönzött kifejezéssel (*Sat. 1,4,62: disiecti membra poetae*, a költő, azaz a költészet szétszaggatott tagjai) jelöli tárgyát.

rabok, a kódextöredékek azonosítása a kutatóknak sok esetben ma is elég nehéz feladatot jelent.

A középkori magyar művelődéstörténet pontosabb megismerése érdekében a töredékkutatás számára az egykori teljes kézirat eredetének, azaz *provenienciájának*, származási helyének a meghatározása elsődleges feladat: azt a helyet kell(ene) megtalálni, ahol a kéziratot megírták vagy lemásolták vagy éppen a már megírt füzeteket egy kötetté állították össze. Ezért Mohács előtti könyvkultúránk felettébb töredékes mivolta a könyvtárainkban lappangó kódextöredékeknek különleges jelentőséget kölcsönöz. Még abban az esetben is, ha adatolhatóan a 18. századi nagy, könyvgyűjtő főpapok áldozatos tevékenysége, leginkább külföldi vásárlások nyomán kerültek be a töredéket tartalmazó, abba bekötött könyvek a török uralom alól már felszabadult Magyar Királyság területére. A váci egyházmegye újjászervezésére 1685 után nyílt lehetőség; a ma Vácott őrzött egyetlen, az Újszövetség könyveit tartalmazó, 1415-ben másolt kódex eredete is ismeretlen, létrejötté és későközépkori használata sem az egyházmegyéhez, sem pedig a püspöki székvároshoz nem köthető.⁵

A különböző jellegű – világi és egyházi – szövegeket megőrző pergamendarakok tehát egy-egy régi, valamikor teljes kódex máig fennmaradt darabjai. A pergamen éppen erőssége és olcsó volta miatt kedvelt könyvkötőanyag lett a könyvnyomtatás elterjedése során, amikor a kézzel írott könyv egyre inkább elvesztette meghatározó szerepét. A középkor végén a pergament már szinte kizárólag liturgikus szerkönyvek és reprezentatív kiállítású, drága könyvek céljaira használták. Részben ez magyarázza, hogy a kódextöredékek között miért is találni olyan nagyszámú liturgikus tárgyú emléket.

A középkor végén (a 14. és főként a 15. században) a könyvek mennyisége már többszörösen meghaladja az előző évszázadok könyvtermését, ami nyilvánvalóan összefüggésben áll többek között a demográfiai változásokkal, az egyetemek növekvő könyvigényével (ugyanakkor a távolsági kereskedelem és a bankrendszer igényei sem zárhatók ki), másképpen fogalmazva az írás- és olvasástudásnak a korábbi évszázadokét messze meghaladó elterjedésével. Az elhasználódás mértéke is arányban állott a forgalomban lévő könyvtömeggel. Miközben a nyomtatás költségei fokozatosan csökkentek, a mindennapi használatra szánt egyszerűbb kiállítású könyveket erős és olcsó kötéssel volt célszerű (azaz gazdaságos) ellátni. A már fölöslegessé váló kódexek lapjai erre a célra kiválóan alkalmasak voltak, így tehát az olcsó és mindennapi, nem reprezentatív használatra szánt kötetek védőborítójaként „éltek” tovább.

⁵ Jelzete: Váci Egyházmegyei Könyvtár 703.103, lásd Tóth 1999: 111 (600. sz.). – Boros István szíves közlése szerint: „A kézirat Galla Ferenc hagyatékából került a könyvtárba a régi katalóguscédula alapján. A kötetben posszessor-bejegyzés nincs. Galla eredetileg szalézi volt, 1912-ben szentelték pappá, 1914-től a váci egyházmegyében volt,” vö. Chobot 1917: 750.

A töredékek *műfaji megoszlása* a 15. század jellegzetes állapotát tükrözi: az Egyház jelenléte a társadalom minden rétegének mindennapi életében⁶ elsősorban a liturgia terén érhető tetten, mivel a liturgia művelése akkoriban nem kizárólag a klerikus állásúak kiváltsága volt, hanem abban a társadalom szélesebb rétegei is tevékenyen részt vettek. Fontos szempont, hogy a liturgikus könyveket még a papír általános elterjedése mellett is többnyire pergamenre írták, mert ez a mindennapos használat igényeinek megfelelően tartós, ugyanakkor szent rendeltetésének megfelelően nemes anyag volt, ezért több megmaradt belőlük.

Érdekes és számunkra nagyon fontos példa, hogy egy 13. századi *pergamen-kódex* szennylapjaként maradt fent a 14. században keletkezett nyelvemlékünk, az ún. *Königsbergi Töredék* is, amely 1863-ban került elő Toruńban, Lengyelországban.⁷ A liturgikus könyveken túl természetesen a teológiával szorosabb vagy kevésbé szoros kapcsolatban lévő irodalom papírra másolt emlékei is fontos szerepet játszanak: például a bibliai tudományok vagy a hithirdetés segédletei mint a hatalmas volumenű prédikációs irodalom (*sermonariumok*). A késő középkor ezen *papírkódexeinek* idővel fölöslegessé vált darabjai pedig elsősorban tömítőanyagként (*makulatúra*) őrződtek meg.

Ugyanakkor az egymástól földrajzilag távolabb, ám egykor ugyanabból a kódexből vagy kódexcsaládból felbukkanó töredékek összetartozásának a felismerése lényeges, eddig nem sejtett megállapításokat is eredményezhet, mint azt legutóbb Lauf Judit liturgikus kutatásai kimutatták, aki a soproni töredékek feldolgozása során bebizonyította, hogy a Magyar Királyság nyugati peremvidékén a passauai rítusnak kialakult egy olyan, Bécshez köthető liturgikus gyakorlata, amelyben a magyar szentek is helyet kaptak.⁸ A bécsi Schottenstift bencés kolostorhoz köthető három antifonálé meghatározásával egyértelművé vált, hogy a soproni könyvkötők Bécsből is vásároltak kötőanyagként kódextöredékeket.⁹

Amint láttuk, a nyomtatás következtében fölöslegessé vált rengeteg liturgikus pergamenkéziratot a könyvkötők felvásárolták és igény szerint alkalmazták könyvkötésként. A könyvkötők szerepe a töredékek fennmaradásában tehát döntő jelentőségű. A beírt pergamenbe (*membrana scripta*) való kötés volt a legolcsóbb,¹⁰ ezért elsősorban a napi használatra szánt irodalmat kötötték bele; a díszkéziratok méltó bekötése továbbra is a megrendelő anyagi ráfordításától függött.

Vissza kell térni arra a kérdésre, vajon *hol* találhatóak a töredékek? Legtöbb esetben kötés gyanánt védik a könyvtestet, és már a könyv gerincéről is megállá-

⁶ Az Egyház gazdasági szerepéről a jogbiztosító oklevelek nagy csoportja tanúskodik, ez azonban a diplomatika és a gazdaságtörténet tárgya.

⁷ Tóth 2009, http://nyelvemlekek.oszk.hu/ism/koenigsbergi_toeredek_es_szalagjai (2015. október 7.).

⁸ Lauf 2009 és Lauf 2010.

⁹ Lauf 2013 és Lauf 2014.

¹⁰ Szerencsénkre szintén makulatúra-anyag lett az a nagyszombati könyvkötői árjegyzék, amelyben a sor végén mint a legolcsóbb ajánlat szerepelt a beírt pergamenbe kötés, vö. Mezey 1983:15 és Sarbak 1997:10.

pítható a pergamenbe kötés ténye. A könyvben „befelé” haladva szolgálhatnak még előzéklapként, lehetnek bordacsíkok, a levéltárakban leginkább az iratcsomókat összefogó aktafedelek. Sok könyvtárban ma már kigyűjtve, az őrzőkönyvekről leválasztva várnak vagy egyszerű számbavételükre vagy szakszerű feldolgozásukra. Ebben az esetben a kutatás sajnos azzal a hátránnyal indul, hogy az őrző könyvet nem ismeri, emiatt az egyes lapok története nem követhető visszafelé a keletkezés (proveniencia) irányába; így ezek a darabok a magyar középkor kulturális életére vonatkozóan mintegy „értéküket veszítik”. A 19. századtól a pergamentöredékbe kötött könyvek restaurálása vagy egyéb könyvtárrendezések során a lefejtett pergamenkötést már nem dobták ki, hanem sok helyen külön dobozolva gyűjtötték, mivel elődeink szemléletében a pergament hordozó, fenntartó könyv és kötése kapcsolatának dokumentálása még nem volt kiemelt cél.¹¹

Egy-egy fragmentum értékelésénél mindig egy-egy teljes középkori kódexet kell magunk elé képzelni. Ugyanakkor – amint fentebb utaltunk rá – nem feledhetjük, hogy az „egy mű egyenlő egy kódex” állítás nem igaz, takarékosági okokból egy kódexbe több művet másoltak be, pontosabban fogalmazva: több művet kötöttek össze egy kódexbe. Tehát a művek száma többnyire jócskán meghaladja a kódexek számát.¹² A kódex és a bennük lévő művek aránya azonban erősen függ a műfajtól: általában hasonló jellegű műveket törekedtek egyetlen *corpus*-ban összefogni.

Milyen szövegeket hordoznak a töredékek? A középkor végére jellemző liturgikus anyag hatalmas mennyisége mellett állnak például a bibliakéziratok, különféle teológiai és filozófiai traktátusok, vagy akár egy tekintélyes mennyiségű kommentárirodalom (pl. biblikus és jogi magyarázatok), valamint az ókori és keresztény auktorok művei. A szinte átláthatatlan tömegű emlék feldolgozása során érthető módon filológiai és paleográfiai szempontok is fokozottan érvényesülnek: az ókori és koraközépkori szerzők pedig szöveghagyományuk és régiségük miatt kiemelt módon tárgyai a kutatásnak. A mai Magyarországon őrzött kódexállománynak pusztán csekély részéről mutatható ki, hogy a középkorban a Magyar Királyságban készült vagy – ugyan másutt készült ám mégis – itt használták. Túlnyomó többségük a török után újjászerveződő, barokk, arisztokrata főpapok könyvgyűjtő szenvedélyének köszönhetően, Európában szinte mindenütt tevékenykedő ágenseik révén kerültek be a különféle gyűjteményekbe. A középkori értékek nagymérvű pusztulásának oka egyrészt történelmünkben rejlik: a reformáció térhódítása és a hamarosan kiteljesedő török foglалás mellett a szinte mindenütt fellelhető „hatalmaskodások”, amelyek során az anyagi javak között a könyv- és oklevélállomány egy része pusztult el. Tehát a 16. században már egy „megrostált”, de még mindig jelentős könyv- és oklevélállomány várta további sorsa beteljesedését.

¹¹ Sajátos jelenség volt az illusztrációk (szó szerinti) kigyűjtése: kivágták és nagyság szerint rendezve tárolták, vö. Csontos 1882:363–366, A király a budapesti könyvkiállításán, 1882:158.

¹² A 11. század végéről származó pannonthalmi könyv-összeírás 80 kódexet említ, amelyekben legalább kétszer ennyi mű található, vö. Veszprémy 1996.

A töredék-leírások

A Mezey László által 1973-ban létrehozott *Fragmenta codicum kutatócsoport* végzi a magyarországi egyházi és világi könyvtárakban, levéltárakban fellelhető kódextöredékek rendszeres feltárását és publikálását.¹³ E munka során a váci fragmentumok feldolgozása még nem történt meg, a kutatócsoport csak az 1990-es években előkerült és rendezésre előkészített töredékeket vizsgálta meg. Az őrzőkönyvek restaurálására is ekkor került sor. Ezek a kódextöredékek sajnos nem a váci egyházmegye középkori emlékeinek fennmaradt darabjai, hanem csak általában véve tanúi a középkor egyházi és világi műveltségének. Ugyanakkor nem zárható ki, sőt nyugodtan állítható, hogy az alább bemutatott műfajok kódexeiből nagy valószínűséggel a középkori Vác is rendelkezett példányokkal. Az alábbiakban az 1998-ban restaurált hét kódextöredéket mutatjuk be, amelyek között európai viszonylatban is figyelemre méltó darabok találhatók. Boros István, a Váci Egyházmegyei Könyvtár tudományos főmunkatársa szerint Vácott jelenleg (2015) 26 kódextöredék van lefejtett és restaurált állapotban, a latinok mellett három héberül íródott.¹⁴ A kódextöredékek formai és tartalmi leírásában a *Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae* sorozat gyakorlatát követjük.¹⁵ A fragmentumok jelzetelési rendszerének kialakításában a lehető legegyszerűbb megoldást javasoljuk:

- Saját számot (numerus currens) csak azok az elkülönítve őrzött kódextöredékek kapnak, amelyek őrzőkönyve ismeretlen: *Fragm. 1*, *Fragm. 2*.
- Az őrzőkönyvről lefejtett kódextöredék megkapja az őrzőkönyv jelzetét a töredékre utaló kiegészítéssel: *705.250/Fragm.*, több darab esetén feltüntetve a számukat: *701.006/Fragm. 1*, *701.006/Fragm. 2*. Példáink ezt a csoportot illusztrálják.
- Az őrzőkönyvön lévő, nem leválasztott kódextöredéket a könyv jelzetéhez illesztett *Fragm. in situ* kiegészítéssel jelöljük: *123.456/Fragm. in situ*.
- Az imént ismertetett elv szerint jelzetelhető a tartalmilag fontosnak ítélt makulatúra is: *234.567/Mac*.
- Az őrzőkönyvre feltétlenül rá kell vezetni, hogy kódextöredék került le róla.

¹³ Az akadémiai kutatócsoport Mezey László halála után Vizkelety András majd Madas Edit irányításával dolgozik az Országos Széchényi Könyvtárban, vö. www.fragmenta.oszk.hu/fragm.htm (2017. április 18.).

¹⁴ „Képes” tájékoztatást nyújt a könyvtár honlapja: konyvtar.vaciegyhazmegye.hu (2017. április 18.). Az adatokat Boros Istvánnak köszönjük. – A héber töredékek közül kettő leírása: Scheiber 1969: 191 (64. tétel) és 222 (114. tétel). Ezeken kívül van még egy lefejtett, korábban kódexlapnak vélt nyomtatott pergamenfólió, amelynek beazonosítását és leírását Boros István végezte el: Gutenberg pergamenre nyomtatott 42 soros Bibliájának egy fóliója.

¹⁵ A soproni kódextöredékeket feldolgozó kötet: Madas 2006.

Az 1998-ban restaurált kódextöredékek

700.028/Fragm.

HIERONYMUS

9. század első fele – 1 levél

Két darabból összeragasztott, az őrzőkönyv gerincéről lefejtett, megsárgult pergamenfólió alsó negyede: 105×140 mm. Közepéről függőlegesen három darab 65×15 mm csík hiányzik. – A kéthasábos írástükör: *44×94 mm, eredetileg kb. 285×94+20×94 mm, 6 sor (eredetileg kb. 33), vakvonalazás. – Írása Karoling minuszcula a 9. század első feléből, ligatúrák, e-caudata, interpunkciós jelek.

Őrzőkönyv: Vác, Egyházmegyei Könyvtár 700.028: *Ioannes Godscalcus: Latini sermonis observationes per ordinem alphabeticum digestae. Coloniae 1540.* – Kötése a nyomtatvánnyal egykorú, natúrszínű, vaknyomásos görgetővel díszített bőrkötés, Isny-Memmingen körzetéből (Németország).¹⁶ – Posszesszor a címlapon: 1. *In usum Dominici Schneblin 1673*; 2. *Váci Püspök-Egyházmegyei Könyvtár 1875* (ovális pecsét). Régebbi jelzetek: 1. *Lingua gen. 419* (a gerincről); 2. 46579 (újkori kéz ceruzával a kiragasztott előzéken és az előzéklapon).

Eredet – használat: A kódextöredék keletkezési helye nem határozható meg. Az őrzőkönyv kötésének helye alapján feltételezhető, hogy Hieronymus kommentárjának kódexét Dél-Németországban forgatták.

HIERONYMUS: *Commentarii in Ieremiam prophetam*, 13,[1]–9–10[11]. A szöveg hiányos.

f. 1rb inc.: *sic computrescere faciam superbiam ...*

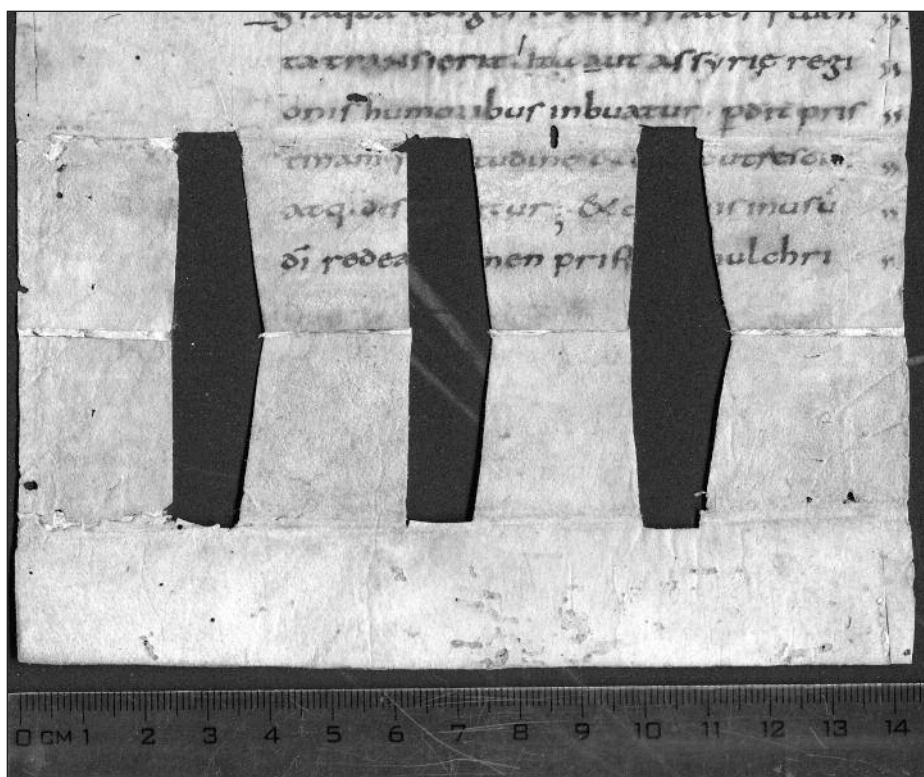
des.: ... *post deos alienos*

f. 1va inc.: *[quod lumbare] si aquam tetigerit ...*

des.: *[ta]men prist[inam] pulchri[tudinem habere non potest ...].*

Kiadás: CC SL 73,160–163.

¹⁶ Rozsondai Marianne szíves szóbeli közlése, amelyet ezúton köszönünk.

*1. kép***700.028/Fragm.**

HIERONYMUS:

Commentarii in Ieremiam prophetam, f. 1va

701.006/Fragm. 1

LECTIONARIUM CHORI

12. század – 1 levél

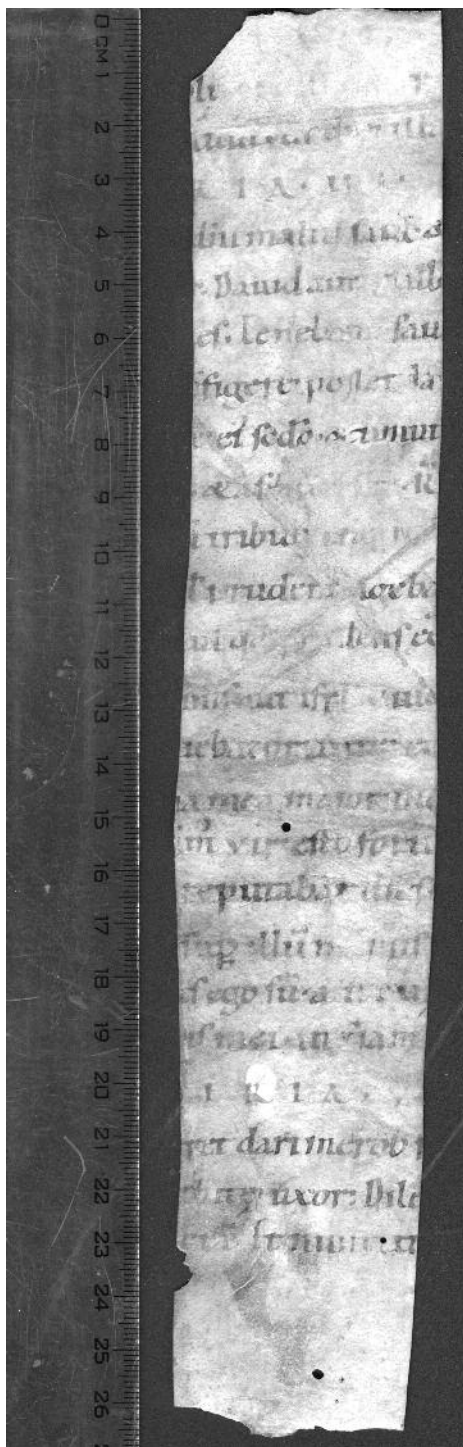
Az őrzőkönyv gerincéről lefejtett, megsárgult pergamenfolió középső függőleges csíkja, verzóján a betűk sok helyen elhalványodtak: 262×48 mm. – Egyhasábos írástükör: 220×45 mm (eredetileg kb. 145 mm), 24 tintával megvonlazott sor. – Írása 12. századi minuszcula, e-caudata. – Rubrikák: [Fe]ria IIII, Feria V.

Őrzőkönyv: Vác, Egyházmegyei Könyvtár 701.006: *Biblia Latina, Venezia, Nicolas Jenson, 1476*. (CIH 618; GW 4222; Boros 2010, 42–43 [7. tétel]). – Kötése 16. századi ausztriai (Grác?) vaknyomásos fehér disznóbőr-kötés fatáblákon. – Posszessor: előzéklapon: *Biblia haec sunt Parochiae Nagykátensis 1739. A Prologus* első oldalán: 1. [...] *Paroch [...] Nagykátensis*; 2. *Ego Joannes Odoly Bolobarius (?) Nagy Kataensis sum possessor [...] Anno 1714* (áthúzva; Odoly János Nagykátai plébános, 1698–1730, lásd Chobot 1917, 263); 3. *Váci Püspök-Egyházmegyei Könyvtár 1875* (ovális pecsét). H₁₀ rektóján: [...] *Wolfgangus Mayer* [...]. A hátsó előzéklapon: *Stephanus Losonci Pleb. [...] Nagy Kat[ensis] Anno 1607* [...] (áthúzva, Losonczy István nagykátai plébános 1607 körül, vö. Chobot 1917, 263). – Ugyanerről az őrzőkönyvről került le a 708.006/Fragm. 2 jelzetű Missale-töredék is.

Eredet – használat: A kódextöredék keletkezési helye nem határozható meg. Az őrzőkönyvet a kötetstábláján (vö. 701.006/Fragm. 2) lévő bélyegzők alapján Ausztriában kötötték be, és a kódextöredéket is ott használták fel a könyv gerincének megerősítésére (lásd őrzőkönyv; Boros 2010, 42–43 [7. tétel]). Ezért valószínűsíthető, hogy a kóruskönyv (lectionarium chori), amelyből a töredék kikerült, ausztriai használatban volt.

LECTIONARIUM CHORI. Liber Regum I, 17,45–18,20. A szöveg nagyon hiányos. f. 1r–v [D]ixit autem David ad phy[lis]teum tu venis ad me cum gladio] et hasta ...x... et nunciat[um est Saul].

A bibliai szakaszok feriákra, azaz a hétköznapi napokra vannak beosztva, lásd a verzón vörössel: [Fe]ria IIII, Feria V. A hétköznapi éjszakai imaórákon Szentháromság vasárnapját követően az általános szokás szerint a Királyok könyvéből olvastak fel, ezért a töredék tartalmi vizsgálata a töredék eredetének közelebbi meghatározásához nem nyújt fogódzót.

2. kép

701.006/Fragm. 1

LECTIONARIUM CHORI

Liber Regum, f. 1v

701.006/Fragm. 2

MISSALE

14. század – 1 levél

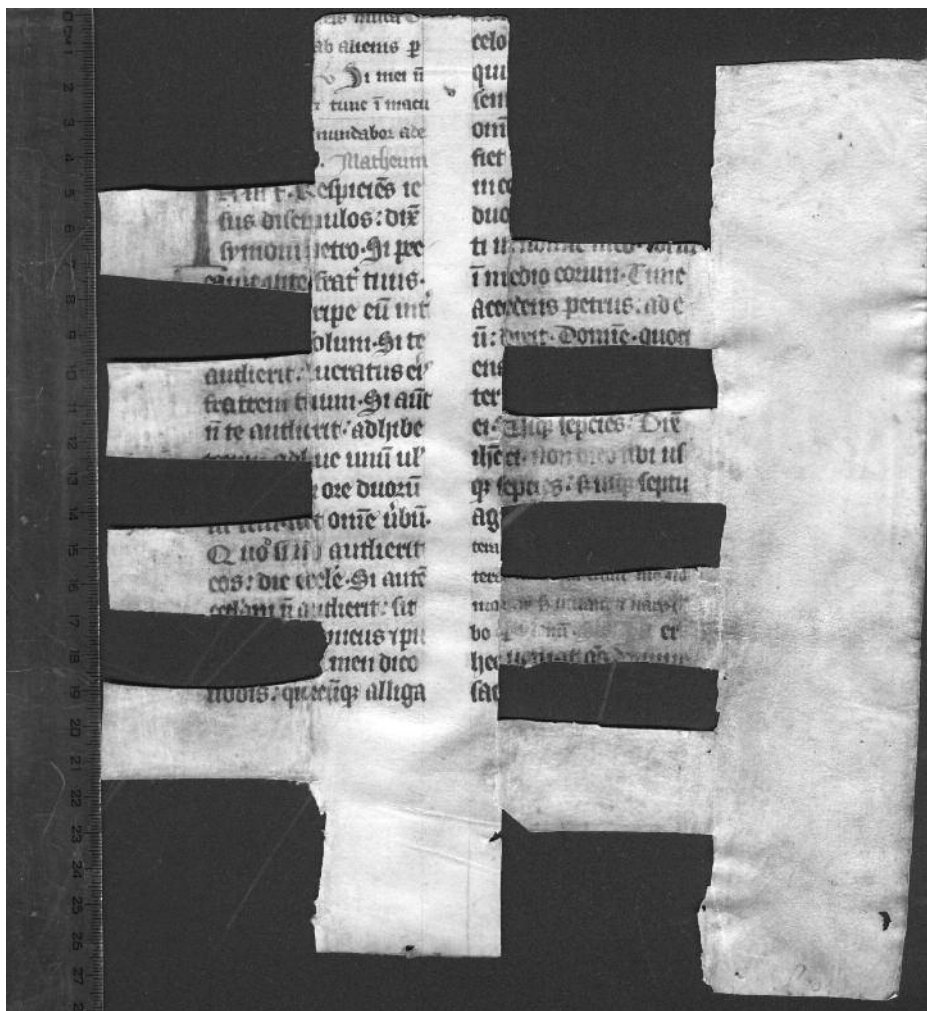
Az őrzőkönyv gerincéről lefejtett, megsárgult pergamenfólió: 260×230 mm, melyből 6 db 20×60 mm-es vízszintes csíkot a kötés során kivágtak. – Kéthasábos írástükör: *195×60+15+60 mm, 23 megvonalazott sor. – Írása 14. századi gótikus könyvírás. – Vörös és kék iniciálék váltakoznak, vörös majuszkulák és fekete majuszkulák vörös megerősítő vonalakkal, rubrikák.

Őrzőkönyv: lásd 701.006/Fragm. 1.

Eredet – használat: A kódextöredék keletkezési helye nem határozható meg. Az őrzőkönyvet a kötéstábláján (vö. 701.006/Fragm. 1) lévő bélyegzők alapján Ausztriában kötötték be, és a kódextöredéket is ott használták fel a könyv gerincének megerősítésére (lásd őrzőkönyv; Boros 2010, 42–43 [7. tétel]). Ezért valószínűsíthető, hogy a misekönyv is, amelyből a töredék kikerült, ausztriai használatban volt.

MISSALE. Feriae III–IV post Dominicam Oculi, kevés szöveghiánnyal
f. 1r–v Fer. III Gr. [Ab occultis m]eis munda ...; V. Si mei n[on ...]; Lect. *In illo tempore: Respiciens Iesus discipulos: dixit Symoni Petro...* (Mt 18,15–22); Off. [Dex]tera ...; Secr. *Per hec veniat quesumus Domine ...*; Comm. [Domine quis habitabit in tabernaculo tuo: aut qui]s requiescet ...; Compl. [Sacris Domine mysteriis ...] consequamur ...; Super populum. *Tua nos Domine proteccione ...* – [Fer.] IV Intr. *Ego autem ...*; Or. *Presta nobis quesumus Domine ut salutaribus ...*; Lect. *H[ec dicit] domi[nus Deus. Hono]ra patrem ... Non loquatur [nobis dominus]* (Ex 20,12–19[24]).

A különböző egyházmegyei rítusok a nagyböjti időszakon belül nagyon egységes képet mutatnak, ezért a töredék tartalmi vizsgálata az eredet közelebbi meghatározásához nem újjt fogódzót.

3. kép
701.006/Fragm. 2
MISSALE, f. 1r

705.250a/Fragm.

BIBLIA

12. század – 1 levél

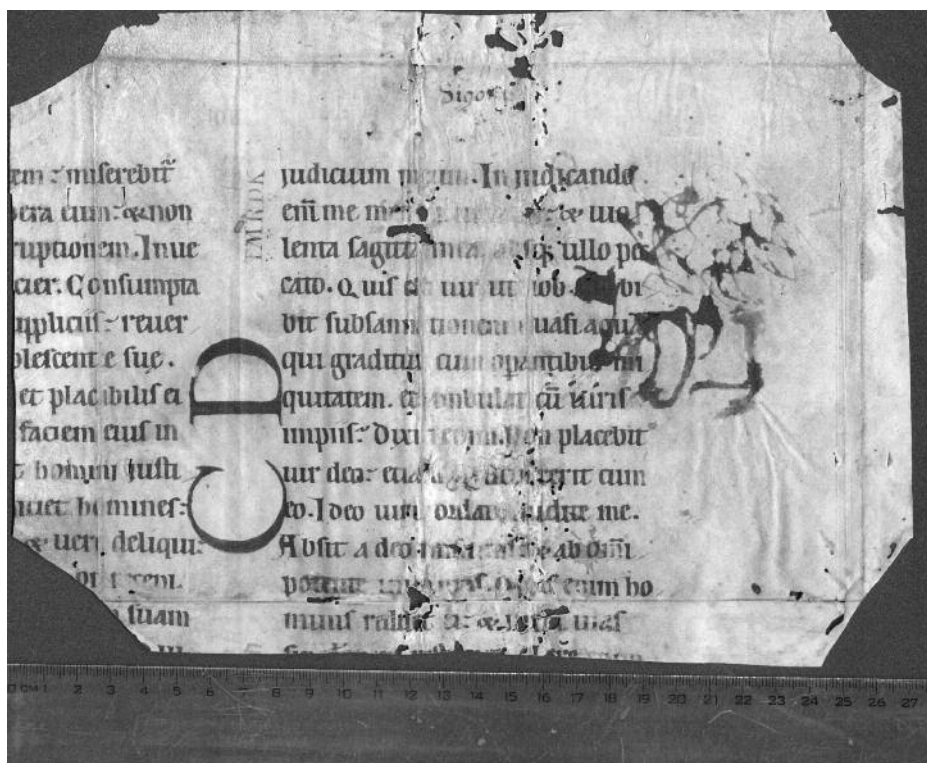
Erős, megsárgult, foltos pergamenfólió felső fele, amelynek második hasábját félbevágták, sarkait levágták: 195×270 mm. – Kéthasábos írástükör: *145×110+30+110 mm, 13 (eredetileg kb. 36) sor vakvonalazással. – Írása: 12. századi minuszcula. – A f. 1r felső margóján vörössel: *IOB*, f. 1v: *LIB*. A verző bal margóján egykorú, vörös hivatkozásjelek: *G*, *a*.

Őrzőkönyv: Vác, Egyházmegyei Könyvtár 705.250a: *Carolus Sigonius: De re publica Hebraeorum libri VII. Bononiae 1582*. Az első kötéstábla kiragasztott előzékén régi könyvtári jelzet (?): 225; az őrzőkönyv gerincéről könyvtári jelzet: *Hist. pop. antiqu[...]: 1137*. A töredéken (f. 1r): 1. az egykori őrzőkönyv gerincének helyén: *Sigo[nius]*, 2. az egykori háttáblájának helyén későbbi rövidítések: *CD; FMRDK*. – Posszessor: A levélen: 1. *Coll. Tyr. Soc. Jesu Catalogo inscriptus 1690*; 2. *Váczi Püspök-Egyházmegyei Könyvtár 1875* (ovális pecsét). – Makulatúra: 1. Egy db 14. századi pergamenfragmentulum, az írás megkopott, alig olvasható; 2. 10 db nyomtatvány-töredék egy történeti műből a Habsburgokról (Anno 1623; *Graff von Habsburg; Albertus*), feltételezhetően bécsi kiadvány (lásd 5. kép); 3. 4 db nyomtatvány-töredék egy Szent Flóriánról szóló jezsuita iskoladrámából, a címlap: [...]*rischer Extract [Heil]igen Marter S. Florian [...] gehalten von der Kay[...] Societet Iesu studierenden Ju[...] Anno 1630. Kayserl. Hauptstatt Linz [...] durch Crispinum Voytlander*. Az iskoladráma más forrásból nem ismert (vö. Valentin Nr. 1062; lásd 6. kép).

Eredet – használat: A kódextöredék keletkezési helye nem határozható meg. A biblia, amelynek töredéke fennmaradt, Ausztriában lehetett használatban, ugyanis az őrzőkönyvet a makulatúra-anyag (vö. Makulatúra 2 és 3) tanúsága szerint Ausztriában kötötték be.

BIBLIA. Iob 33,24–34,37. A szöveg nagyon hiányos.

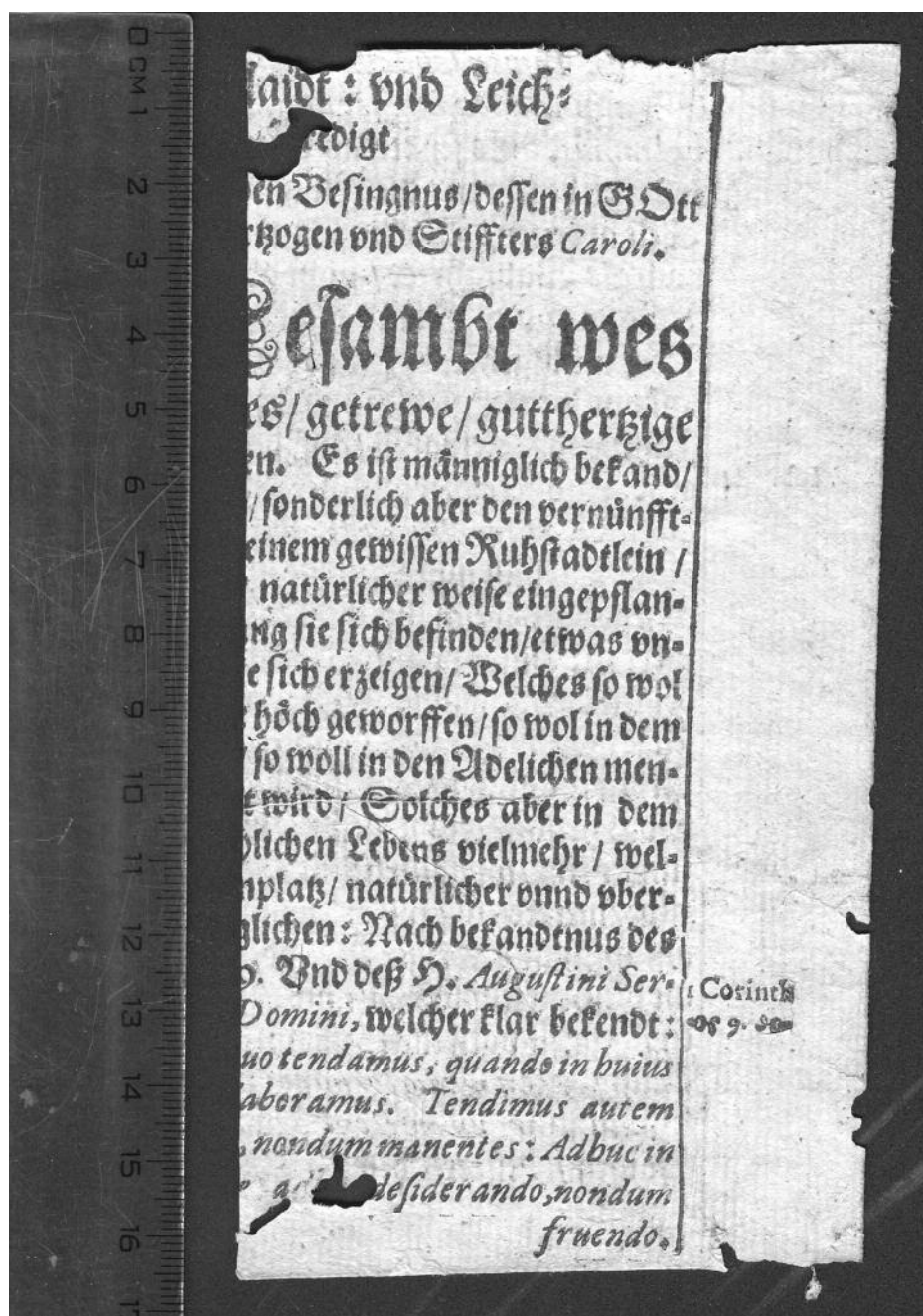
f. 1ra–vb [equitat]em miserebitur [eius et dicet lib]era eum ...x... [inter nos in]terim constring[atur et tunc ad] iudicium provo[cet sermonibus su]is Deum.

4. kép

705.250a/Fragm.

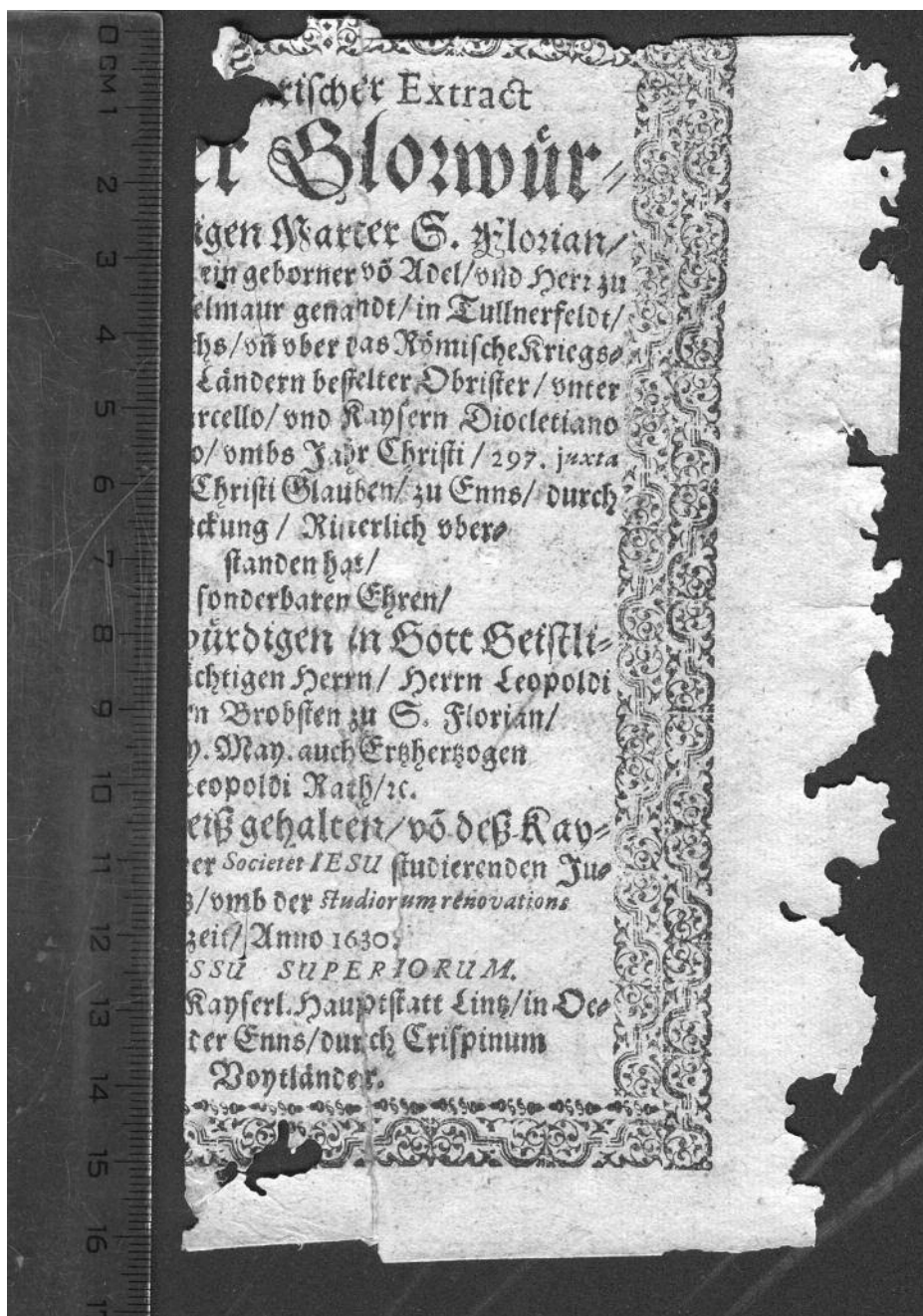
BIBLIA, f. 1ra

5. kép

705.250a/Mac. 2

Történeti mű a Habsburgokról (részlet)

6. kép

705.250a/Mac. 3

Szent Flóriánról szóló jezsuita iskoladráma (címlap)

705.251a/Fragm.

BIBLIA

12. század – 1 levél

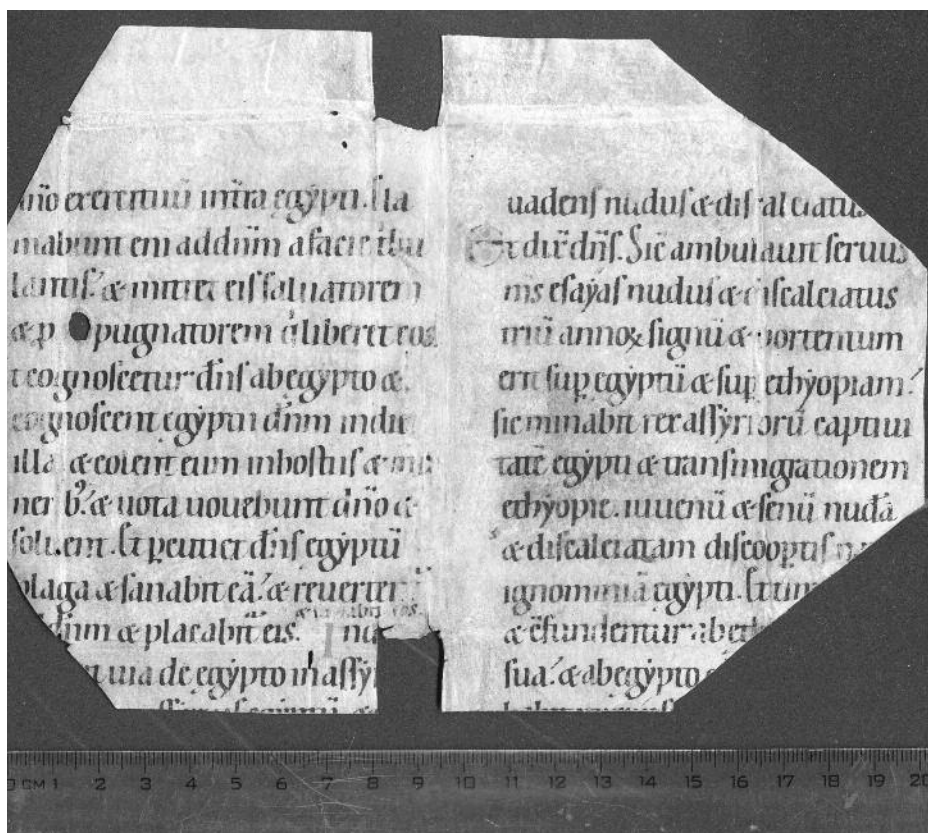
Megbarnult, négy sarkán levágott, középen bevágott pergamenfólió felső fele: 150×205 mm. – Kéthasábos írástükör: *120×90+17+93 mm, 12 sor (eredetileg kb. 28). – Írása: 12. századi minuszkula, interpunkció, e-caudata. – Vörös iniciálék, vörös megerősítővonalak.

Őrzőkönyv: Vác, Egyházmegyei Könyvtár 705.251a: *Iacobus Biderman SJ: Silvulae hendecasyllaborum. Lucernae 1635*. Régi jelzet a gerincről: *Poet. et or. Graec. et. Lat. 502*. – Posszesszor: a címlapon: 1. *Collegii Soc. Jesu Posoniensis 1662*; 2. *Váczi Püspök-Egyházmegyei Könyvtár 1875* (ovális pecsét).

Eredet – használat: A kódextöredék keletkezési helye és későbbi sorsa nem határozható meg.

BIBLIA. Is 19,20–21,17. A szöveg nagyon hiányos.

f. 1r–v [et erit in signum et in testimonium] *Domino exercituum in terra Egipti ... de filiis Ced[ar imminuentur]*.

7. kép

705.251a/Fragm.

BIBLIA, f. 1r

708.012/Fragm. 1

THOMAS DE AQUINO

13–14. század fordulója – 1 levélpár

Sarkain levágott, megsárgult pergamen levélpár, amelynek a külső fele az olvashatatlanságig lekopott: 360×510 mm. – Kéthasábos írástükör: 240×68+15+67 mm, 56 sor. – Írása: 13–14. század fordulójáról származó gótikus könyvírás. – Egyszerű, három soros vörös A iniciálé, amelynek vonalát kívül és belül kettes, illetve hármás, egymással párhuzamosan futó vonalsor vesz körül. A vonalsorokat filigrán díszítést idéző huroksor keretezi, vörös paragrafusjelek. – A f. 1r felső margóján vörös és kék tintával: *CLXXIII*, verzóján: *Q*, a f. 2r felső margóján: *CLXXX*.

Őrzőkönyv: Vác, Egyházmegyei Könyvtár 708.012: *Petrus Ancharanus: Consilia sive iuris responsa. Venetiis 1568*. – Posszesszor: előzéklapon: 1. *Laurentii Poggioli aere proprio* (áthúзва); 2. *Venerabilis Seminarii Vaciensis*. Címlapon: 1. leragasztott tulajdonos bejegyzés, 2. *Váci Püspök-Egyházmegyei Könyvtár 1875* (ovális pecsét). A háttábla kiragasztott előzékén: *Laurentii Poggioli aere proprio* (Lorenzo Poggioli di Bologna 1584-ben Città di Castello gubernátora volt, lásd *Memorie civili* 1844, 224). – Makulatúra: 1. 1 db papír fragmentulum, latin nyelvű feljegyzés a 16–17. század fordulójáról (Lorenzo Poggioli ?); 2. Ugyanerről az őrzőkönyvről került le a 708.012/Fragm. 2 jelzetű Ps.-Ptolemaeus töredék is.

Eredet – használat: A Summát tartalmazó kódex (amelyből a töredék fennmaradt) keletkezési helye és használata nagy valószínűséggel Itáliához köthető, mert az őrzőkönyvet Velencében nyomtatták és Lorenzo Poggioli is Itáliában tevékenykedett.

THOMAS DE AQUINO: *Summa theologiae*, II^a–II^{ae}, 173 et 180

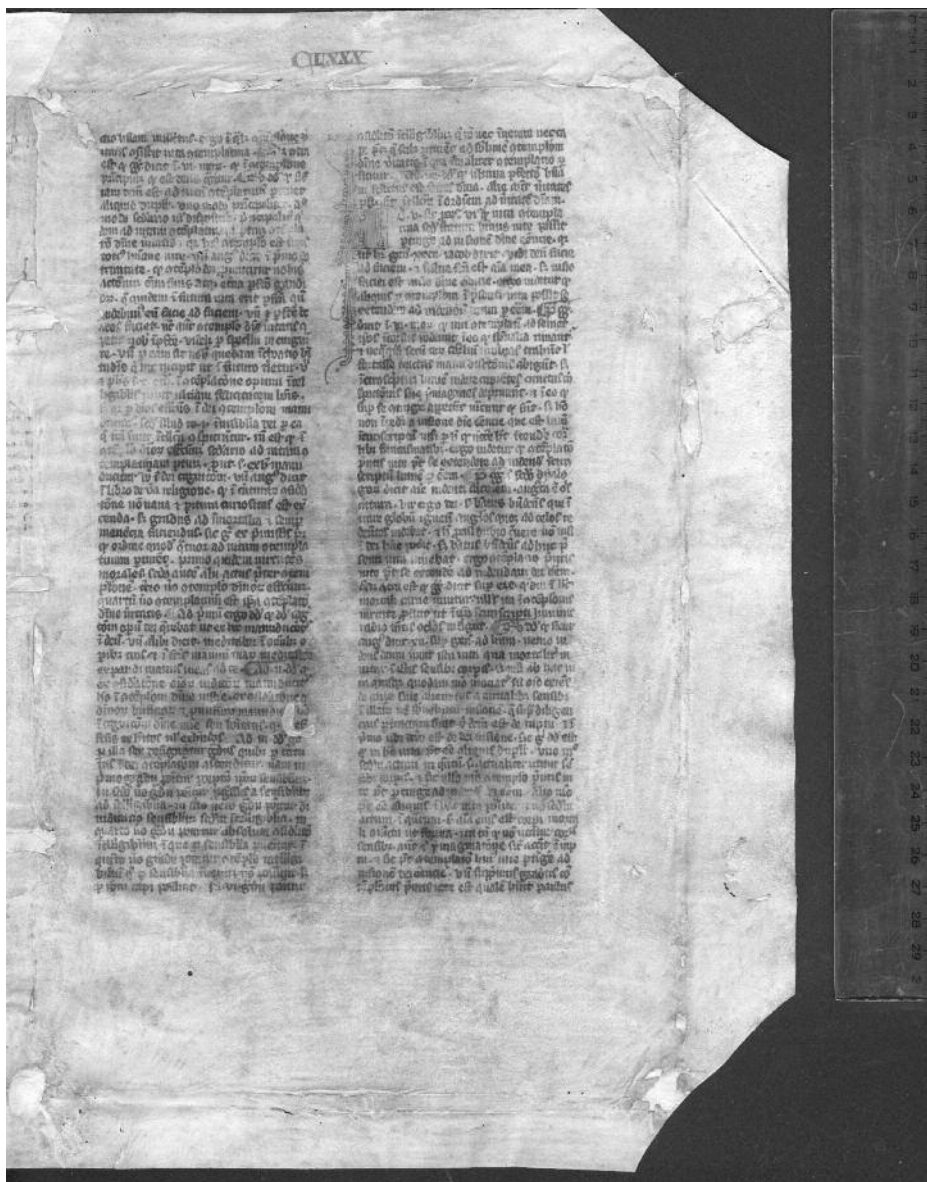
f. 1v inc.: [... quod est cognoscere Deum secundum rationes rerum] *in ipso existens* ...

des.: ... *sive omnino divinitus impressos, non per sensum accep[ta]s, puta si alicui ceco nato imprimerentur*

f. 2r inc.: [Sed quolibet veritas est perf]eccio *humani intellectus* ...

des.: ... *Unde supremus gradus contemplationis presentis vite est qualem habuit Paulus* [in ruptu...].

Kiadás: Sancti Thomae Aquinatis *Summa Theologiae*, vol. III, *Secunda Secundae*. Matriti 1952, 1068–1070, 1110–1112 (Biblioteca de Autores Cristianos, seccion II, Teologia y Canones).

8. kép

708.012/Fragm. 1

THOMAS DE AQUINO:
Summa theologiae, f. 2r

708.012/Fragm. 2

PS.-PTOLEMAEUS cum commentariis

13. század – 2 levél

Két megsárgult, külső oldalukon erősen lekopott, alig olvasható pergamentöredék levelének felső negyede: 65×165 mm. – Kéthasábos írástükör: *45×50+7+50 mm, 14 sor. – Írása: 13. századi könyvírás. – Vörös megerősítővonalak. Rubrikák; a *verbumok* vörössel kiemelve.

Őrzőkönyv: lásd 708.012/Fragm. 1.

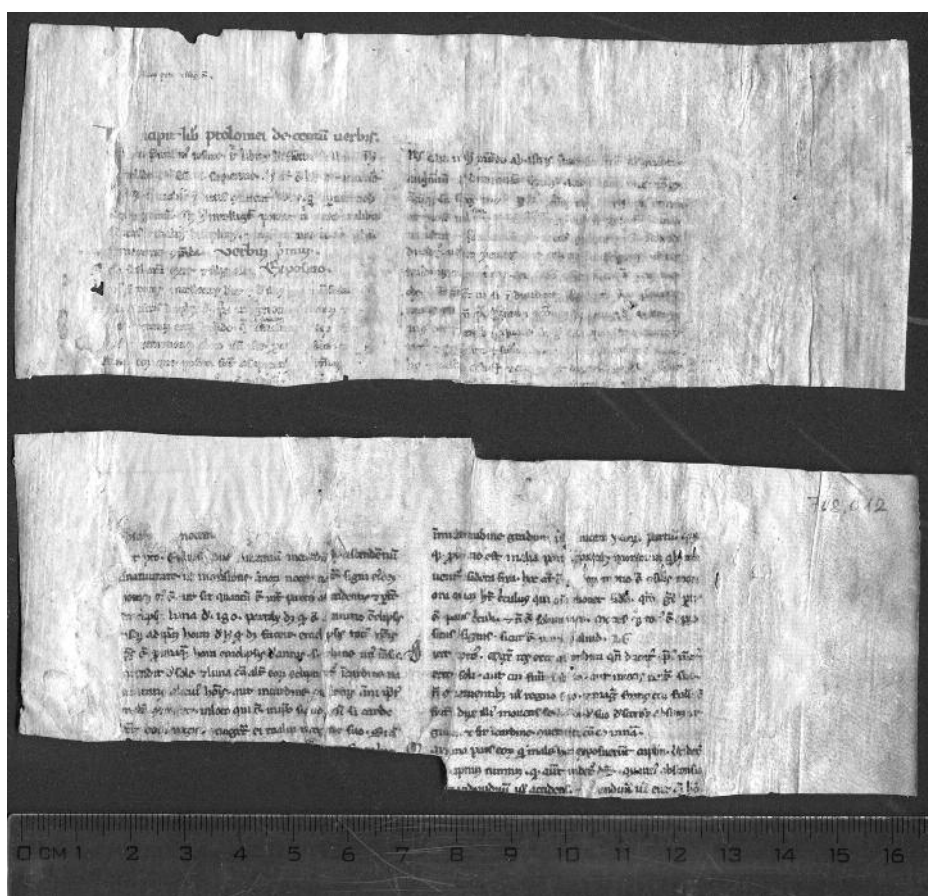
Eredet – használat: A Centiloquiumot tartalmazó kódex (amelyből a töredék fennmaradt) keletkezési helye és használata nagy valószínűséggel Itáliához köthető (vö. Vatican, BAV, Vat. lat. 5714), mert az őrzőkönyvet Velencében nyomtatták és Lorenzo Poggioli is Itáliában tevékenykedett.

PS.-PTOLEMAEUS: Centiloquium (a *verbumok* vörös arab számmal: 2, 4, 26, 29, 31)

f. 1r inc.: *Incipit liber Ptolomei de centum verbis ...* (vörössel). [...] *Ptolomeus (?) iesure tibi libros [...] sapiencia [...]. Verbum primum. [...]a stellarum ex te et illis est. Exposicio* (vörössel) [...] *de te et de illis [...] duplex [...]*

f. 2r–v Szöveg minta: *Verbum 26. Dicit Ptolomeus. Maxima res erit abscondita quando ducatus ipsius iunctus erit soli [...];* Kommentár: *Maxima pars eorum que male hoc exposuerunt capitulum [...]*

David Juste megállapítása szerint a töredékünkön kívül Ptolemaeus művének ez a latin nyelvű fordítása csak egyetlen 13. századi észak-itáliai kódexből ismert (Vatican, BAV, Vat. Lat. 5714). Mivel a vatikáni kódex is töredékes, és csak a 6–88. *verbumokat* tartalmazza, a mű pontos címe és az első négy *verbum* szövegrészletei egyedül a váci töredéken maradtak fenn. A fordító kiléte egyelőre ismeretlen. Köszönjük David Juste szíves közlését (Ptolemaeus Arabus et Latinus, Bayerische Akademie der Wissenschaften, München; ptolemaeus.badw.de).

9. kép (a felső, amin a rubrum látszik)

708.012/Fragm. 2

Ps.-PTOLEMAEUS:

Centiloquium, f. 1r, 2r

Irodalomjegyzék

- Boros István (2010), *A Váci Egyházmegyei Könyvtár ősnymtatványai. Catalogus incunabulorum quae in Bibliotheca Dioecesis Vaciensis asservantur* (BECVac InCat). Vác, 2010.
- Chobot Ferenc (1917), *A váczi egyházmegye történeti névtára*. Vác 1915–1917. 2. rész: A papság életadatai. Vác, Pestvidéki Ny.
- Géza Sajó – Elisabeth Soltész, *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*. I–II. [CIH] Budapestini, 1970.
- Csontos János (1882), A budapesti országos könyvkiállítás. *Magyar Könyvszemle* 7. 142–156; 357–370.
- A király a budapesti könyvkiállításon. *Magyar Könyvszemle* 7 (1882). 157–174.
- GW: *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, I–XI. Leipzig, Stuttgart, Berlin ..., 1925– (<http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de>, 2017. április 18.)
- Lauf Judit (2009), Bécs és Sopron középkori liturgikus gyakorlatának összefüggései a soproni kódextöredékek alapján. Kísérlet a 15. századi Bécs környéki misszále néhány specifikus vonásának meghatározására. *Magyar Könyvszemle* 125/3. 273–304.
- Lauf Judit (2010), Verbindungen der mittelalterlichen liturgischen Praxis in Wien und Ödenburg. *Codices Manuscripti* 73/74: 15–30.
- Lauf Judit (2013), A Sopronban őrzött liturgikus kódextöredékek és a Schottenstift. *Ars Hungarica* 39/1: 124–135.
- Lauf Judit (2014), Beiträge zur liturgischen Praxis in der Diözese Wien und im Wiener Schottenstift auf Grund Ödenburger Handschriftenfragmente. In: Balázs Sára (Hrsg.), *Quelle und Deutung I: Beiträge der paläographischen Tagung Quelle und Deutung I*. Budapest, ELTE Eötvös József Collegium. 89–104.
- Madas Edit (szerk.) (2006), *Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Sopron*. Hrsg. von Edit Madas in Verbindung mit Judit Lauf-Nobilis, Gábor Sarbak und András Vizkelety, unter Mitwirkung von Katalin Fülep, Veronika Szalai, Janka Szendrei und Tünde Wehli. Budapest: Akadémiai. (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae, V.)
- Madas Edit (2008). Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae (Egy középkori forrásterület rendszeres feltárásáról). *Aetas* 23/1. 101–115.
- Memorie civili di Città di Castello*, Vol. II, Città di Castello, 1844.
- Mezey László (1978), Fragmenta codicum. Egy új forrásterület feltárása. *MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 30. 65–90.
- Mezey László (1983), Ad lectorem. In: Mezey László (szerk.), *Fragmenta Latina codicum in Bibliotheca Universitatis Budapestinensis*. Rec. L. Mezey cum sociis in opere, Budapest: Akadémiai, 15–25. (Fragmenta Codicum in Bibliothecis Hungariae I/1)
- Reineke, Brigitte (2011), „Colligite fragmenta, ne pereant” – Zur Systematisie-

- rung des Verstreuten im DHM.* (<http://www.dhm.de/datenbank/symposium/reineke.pdf>, 2017. április 18.)
- Sarbak Gábor (1997), A magyarországi kódextöredékek kutatása. *Iskolakultúra* 7/5. 10–16.
- Scheiber Sándor (1969), *Héber kódexmaradványok magyarországi kötetstáblákban. A középkori magyar zsidóság könyvkultúrája.* Budapest, Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete
- Tóth Béla (1999), *A Váci Egyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa.* Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai, 11.)
- Tóth Péter (2009), A Königsbergi Töredék és Szalagjai újabb vizsgálata. In: Madas Edit, „*Látjátok feleim...*” *Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig.* Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása, 2009. október 29. – 2010. február 28. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. 97–121.
- Valentin Jean-Marie (1983), *Le Théâtre des Jésuites dans les pays de langue allemande. Répertoire chronologique des pièces représentées et des documents conservés (1555–1773).* Première partie. Stuttgart, Hiersemann.
- Varga Lajos (1999), A Váci Egyházmegyei Könyvtár és Kézirattára. In: Tóth Béla, *A Váci Egyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa.* Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai, 11.) 7–10.
- Veszprémy László (1996), A pannonhalmi bencés apátság könyvei a XI. század végi összeírás alapján. In: Takács Imre (szerk.), *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve,* I. Pannonhalma. 327–332.